

**ИНСТИТУТ ЗА ЈАВНО ЗДРАВЉЕ СРБИЈЕ
„ДР МИЛАН ЈОВАНОВИЋ БАТУТ”**

**ИЗВЕШТАЈ
О ФАКТОРИМА РИЗИКА ПО ЗДРАВЉЕ ДЕЦЕ У
ШКОЛСКОЈ СРЕДИНИ ЗА 2019. ГОДИНУ**

2020.

Издавач:

Институт за јавно здравље Србије „Др Милан Јовановић Батут”

Главни и одговорни уредник:

Доц. др Верица Јовановић,

в. д. директора Института за јавно здравље Србије „Др Милан Јовановић Батут”

Аутор:

Прим. др Катарина Спасовић,¹ специјалиста хигијене са медицинском екологијом

¹ Центар за хигијену и хуману екологију, ИЈЗ Србије

Лектура и коректура:

Др sc. Тамара Груден, спец. књиж. публицистике

Садржај

1.	Увод	1
1.1.	Подаци Републичког завода за статистику	2
1.2.	Најважнији прописи	4
1.3.	Правилник о нормативима школског простора, опреме и наставних средстава за основну школу	5
1.4.	Циљеви извештаја	7
2.	Метод	7
3.	Резултати	10
3.1.	Подаци добијени из Програма заштите становништва од заразних болести (област хигијене, објекти за смештај деце и омладине) за 2019. годину	22
4.	Закључци	25
5.	Прилози	
	Прилог 1. Карактеристике школске зграде, 2019. година	27
	Прилог 2. Упутства Светске здравствене организације (<i>The Physical School Environment/An essential Component of a health-Promoting School</i>)	28
6.	Литература	33

1. УВОД

Здрава школска средина је вишеструко важна: обезбеђује услове за складан психички и физички развој ученика, основ је за стицање хигијенских навика и развијање здравствене културе. Услови у школској згради, учионице и наставна средства могу много да утичу на здравствено стање деце у позитивном и у негативном смислу. Са једне стране је добар физички и психички раст и развој, а са друге појава бројних болести, стања или поремећаја здравља.

Важне карактеристике школе су: локација, година изградње, одржавање и стање школске зграде, како су организоване слободне површине, да ли постоји и у каквом је стању физкултурна дворана. Хигијенска учионица треба да има одговарајућу површину и микроклиму, намештај и осветљење. У данашње време, када је ученике најчешће „срамота” да носе од куће воћну или другу здраву ужину па се хране у радњама и киосцима брзе хране, постојање и организација рада ђачке кухиње има велики хигијенски и нутритивни значај. Осим стицања знања о врстама намирница, њиховој улози и здравом начину исхране, деца уче о значају хигијене уопште, правилном прању руку и друго.

Надзор хигијенских услова у школама је обављала мрежа завода и института за јавно здравље. Просветна инспекција на почетку сваке године обавља општи преглед образовних установа када контролише да ли постоје услови за рад, и поред осталог, хигијенско-санитарне услове. Министарство просвете је надлежно и за прописивање норматива (нпр. колико је установи средстава потребно према броју ученика и запослених), а средства за текуће одржавање обезбеђују општине – локална самоуправа.

1.1. Подаци Републичког завода за статистику

На почетку школске 2019/2020. у Републици Србији је радило 3268 редовних основних школа, и то 1136 матичних и 2132 издвојених одељења. Наставу је похађало укупно 517.826 ученика, 465.907 у матичним школама и 51.919 у издвојеном одељењима. Основну школу за ученике са сметњама у развоју похађало је укупно 4494 ученика, док је број полазника у основном образовању одраслих 6328.

На крају школске 2016/2017. године укупан број ученика у основним школама је био 543.028 (на почетку школске 2009/2010. – 587.147, а 2014/2015. било је 558.869 ученика). Подаци показују да се број ученика из године у годину смањује.

Сличан тренд је и у броју основних школа. На крају школске 2016/2017. године у Републици Србији радило је 3370 основних школа (1132 матичне и 2238 издвојених одељења). Смањење броја објеката је нарочито изражено када се посматрају „издвојена” одељења – мали природни прираштај, миграција младих из села у град, доводи до тога да је све мањи број ђака у сеоским школама и да су неки објекти затворени.

Поред овога, како је родитељима омогућено да упишу дете у школу коју желе, деца одлазе у друге школе због бољих услова путовања, бољих услова у школи или наставног кадра.

На почетку школске 2018/2019. године у Републици Србији радило је 3319 редовних основних школа, 1132 матичних и 2187 издвојених одељења. Наставу је похађало укупно 527.834 ученика, 472.748 у матичним и 55.086 у издвојеним одељењима.

Табела 1. Ученици основних школа у Републици Србији по разредима, на почетку школске 2009/2010, 2012/2013, 2013/2014, 2014/2015, 2016/2017, 2018/2019, 2019/2020. године

Школска година	Укупно ученика	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII
2009/2010.	587.147	71.930	72.037	71.330	67.864	71.697	77.498	76.534	78.257
2012/2013.	565.199	70.192	72.607	74.311	71.086	72.376	70.494	66.662	67.471
2013/2014.	562.556	68.693	69.747	72.238	74.076	71.803	70.750	69.707	65.542
2014/2015.	558.869	66.276	68.194	69.331	71.855	74.668	70.223	69.875	68.447
2016/2017.	544.632	66.524	66.067	65.197	67.614	69.451	70.590	71.512	67.677
2018/2019.	527.834	63.371	65.466	65.919	65.751	65.232	66.574	67.129	68.392
2019/2020.	517.826	64.015	62.949	64.801	65.526	65.182	63.954	65.528	65.871

Извор података: Републички завод за статистику

Први циклус основног образовања (1–4. разред) похађало је укупно 260.507 ученика, од чега нешто више дечака (51,6%) у односу на девојчице (48,4%), док је други циклус (5–8. разред) похађало 267.327 ученика – 51,3% дечака и 48,7% девојчица на почетку школске 2018/2019.

Статистика основног образовања прикупља податке о редовном основном образовању: број матичних школа и издвојених одељења, број одељења, настава на језику народности, ученици према полу, старости и разредима, учење страних језика, завршавање разреда и школе, одустајање од школовања, инклузија у редовним школама, наставно

особље. Такође, прикупљају се подаци о основном образовању у специјалним школама/одељењима и основним уметничким школама.

Подаци се прикупљају путем стандардних статистичких извештаја који подноси свака основна школа (државна и приватна) за матичну школу и за одељење у другом месту – насељу (ако школа обавља делатност ван седишта).

Основна школа је установа за обављање делатности у области основног образовања. Њен основни задатак је да омогући квалитетно образовање и васпитање за свако дете и ученика, под једнаким условима, без обзира где се школа налази, односно где се одвија настава.

Одељење основног образовања у другом месту – насељу (делатност ван седишта), приказује се као посебна јединица (школа). Основна школа може радити као потпуна (осморазредна) и непотпуна (са мање од осам разреда) основна школа. Ученици од првог до четвртог разреда похађају разредну, а од петог до осмог предметну наставу.

Од 1999. године Републички завод за статистику не располаже подацима за АП Косово и Метохија, тако да они нису садржани у обухвату података.

1.2. Најважнији прописи у овој области са аспекта здравља су (са изменама):

- Закон о здравственој заштити („Службени гласник РС”, бр. 106/15)
- Закон о здравственом осигурању („Службени гласник РС”, бр. 10/16)
- Закон о санитарном надзору („Службени гласник РС”, бр. 125/04)
- Закон о јавном здрављу („Службени гласник РС”, бр. 15/16)
- Правилник о нормативима школског простора, опреме и наставних средстава за основну школу („Службени гласник РС”, бр. 4/90)
- Правилник о ближим условима за организовање, остваривање и праћење исхране ученика у основној школи („Сл.гласник РС”, бр. 68/2018)

- Правилник о општим и посебним условима хигијене хране у било којој фази производње, прераде и промета („Службени гласник РС”, бр. 72/10)
- Уредба о здравственој заштити становништва од заразних болести („Службени гласник РС”, бр. 22/16)
- Уредба о Националном програму здравствене заштите жена, деце и омладине („Службени гласник РС”, бр. 28/09)
- Стручно-методолошко упутство о спровођењу Уредбе о Националном програму здравствене заштите жена, деце и омладине, 2010. година
- План акције за животну средину и здравље деце у Републици Србији за период од 2009. до 2019. године („Службени гласник РС”, бр. 83/09).

1.3. Правилник о нормативима школског простора, опреме и наставних средстава за основну школу

Правилник уређује нормативе школског простора, опреме и наставних средстава за основну школу. Како постоји Заједнички план и програм основног васпитања и образовања и да би се остварили његови циљеви, задаци и садржај, неопходан је савремено обликован школски простор и намештај.

Правилник наводи да архитектонска решења треба да буду у функцији јачања субјекатског положаја ученика, опремања основне школе савременим специјализованим учионицама према врстама наставе и према природи појединих наставних предмета.

Поред овога предвиђа се јачање веза основне школе са друштвеном средином, стварање адаптивних дидактичких блокова за постизање стимулативних ситуација за наставу и учење у групама – већим и мањим од класичних одељења. Јасно је да за ово треба функционално обликовати цео школски простор у складну целину: игралишта, школски врт, пољске учионице, слободне и травнате просторе и др. Намештај треба да

буде усклађен према узрасту ученика и према наставном предмету, а наставна средства на дохват руку ученику и наставнику и да се без посебних потешкоћа омогући комуникативна радна атмосфера.

Најкраће, нормативима се утиче на изједначавање просторно-материјалних услова у основним школама и на њихово рационално побољшавање колико то услови дозвољавају. У овом смислу нормативи садрже минимум захтева које школе и друштвене заједнице морају да обезбеде, али их из објективних разлога не треба схватити као искључив и статичан документ, јер у погледу материјалне базе основних школа постоје значајне разлике. При доношењу норматива имале су се у виду финансијске могућности фондова, јер нормативи стварају значајне обавезе. Наставно-материјалне потребе основних школа се утврђују према броју разреда и одељења у школи, да ли је школа потпуна (осам разреда) или непотпуна (најчешће само четири разреда). Начела за утврђивање радних услова основне школе су: јединственост задатака и услови рада, савременост задатака и радних услова и рационалност и економичност. Критеријуми за утврђивање потреба школе су: величина (капацитет) школе (оптимално 700–800 ученика или 24 одељења), број ученика у одељењу (30) и недељни број часова за рад у једној смени, као и број радника у основној школи. Нормативи у Правилнику су подељени у три дела: 1. нормативи школског простора (земљиште школе и школска зграда), 2. нормативи намештаја и 3. нормативи наставних средстава, а одредбе су у складу са педагошким, хигијенским, техничким и економским захтевима.

Нови Правилник о ближим условима за оснивање, почетак рада и обављање делатности основне школе је усвојен половином 2019. године („Сл. гласник РС” – Просветни гласник, бр. 5/2019) и замењује Правилник о нормативима школског простора,

опреме и наставних средстава за основну школу из 1990. године. Поред овога, 2018. године је усвојен и Правилник о ближим условима за организовање, остваривање и праћење исхране ученика у основној школи („Сл. гласник РС”, бр. 68/2018).

1.4. Циљеви извештаја

Циљеви Извештаја су сагледавање активности које су спроведене током 2019. године, приказивање резултата; предлог мера и активности за очување и побољшање санитарно-хигијенског стања у основним школама и тиме заштита здравља једне од осетљивих категорија становништва – деце, ученика основних школа. Надзор над условима у основним школама треба да смањи евентуалан негативан утицај школске средине на раст и развој детета и допринесе превенцији заразних и незаразних болести и стања карактеристичних за овај узраст.

2. МЕТОД

Поред основних информација наведених у уводу и методологије, Извештај садржи резултате по одређеним областима. На крају Извештаја су наведени закључци и предлог будућих активности.

Извор информација су годишњи извештаји окружних института и завода за јавно здравље за период јануар – децембар 2019. године. У 2016. години је почео са радом Завод за јавно здравље у Новом Пазару. Подаци за општине Краљево, Рашка и Врњачка бања добијени су од Завода у Краљеву, а подаци за општине Тутин и Нови Пазар од Завода у Новом Пазару.

Карта 1. Република Србија – окрузи

За извештавање су коришћене табеле за унос бројчаних података о:

- броју матичних школа, издвојених одељења, укупном броју објеката и броју објеката над којима је извршен надзор у датом периоду
- стању зграде
- снабдевању водом

- уклањању чврстих и течних отпадних материја
- уређајима за прање руку
- школском дворишту, учионицама, физкултурној дворани
- постојању и санитарно-хигијенском стању школске кухиње
- грејању
- на основу наведеног, о општој оцени стања објекта.

При анализи су коришћене апсолутне и процентне вредности, поређење са претходним годинама, груписање, графичко и табеларно приказивање података.

У делу су коришћени су и подаци из извештаја за Програм заштите становништва од заразних болести за 2019. годину, у области хигијенско-санитарни надзор предшколских установа, основних и средњих школа, виших школа, факултета, студентских домова и интерната. Овај Програм је инован почетком 2017. године после доношења нове Уредбе о заштити становништва од заразних болести према претходним резултатима, Уредби, препорукама Светске здравствене организације и Циљевима одрживог развоја.

Активности су организационе и оперативне, реализују их окружни институти и заводи за јавно здравље и Институт за јавно здравље Србије, кроз Програме од општег интереса – Евидентирање, прикупљање и анализа података о утврђеним факторима ризика по здравље деце у школској средини.

Током надзора разговара се са представником школе и изврши се обилазак школске зграде, а уколико је потребно, даје се предлог мера за побољшање стања.

За приказивање и илустрацију података су коришћене карте, табеле, стубичасти дијаграми и фотографије са терена.

3. РЕЗУЛТАТИ

У Прилогу 1. представљени су подаци за 2019. годину.

У тумачењу резултата треба имати у виду:

- у појединим аспектима захтевне примењене критеријуме (критеријуми Светске здравствене организације за воду, санитацију и хигијену WASH – *water, sanitation, hygiene*);
- критеријуми СЗО се израђују за све земље чланице, од неразвијених до високо развијених. Неки показатељи се ретко појављују, али су предвиђени из наведеног разлога;
- разлике између објеката смештених у градској и сеоској средини у погледу водоснабдевања, санитације и других карактеристика;
- стручно оправдано планирање и усмеравање надзора на ризичније објекте.

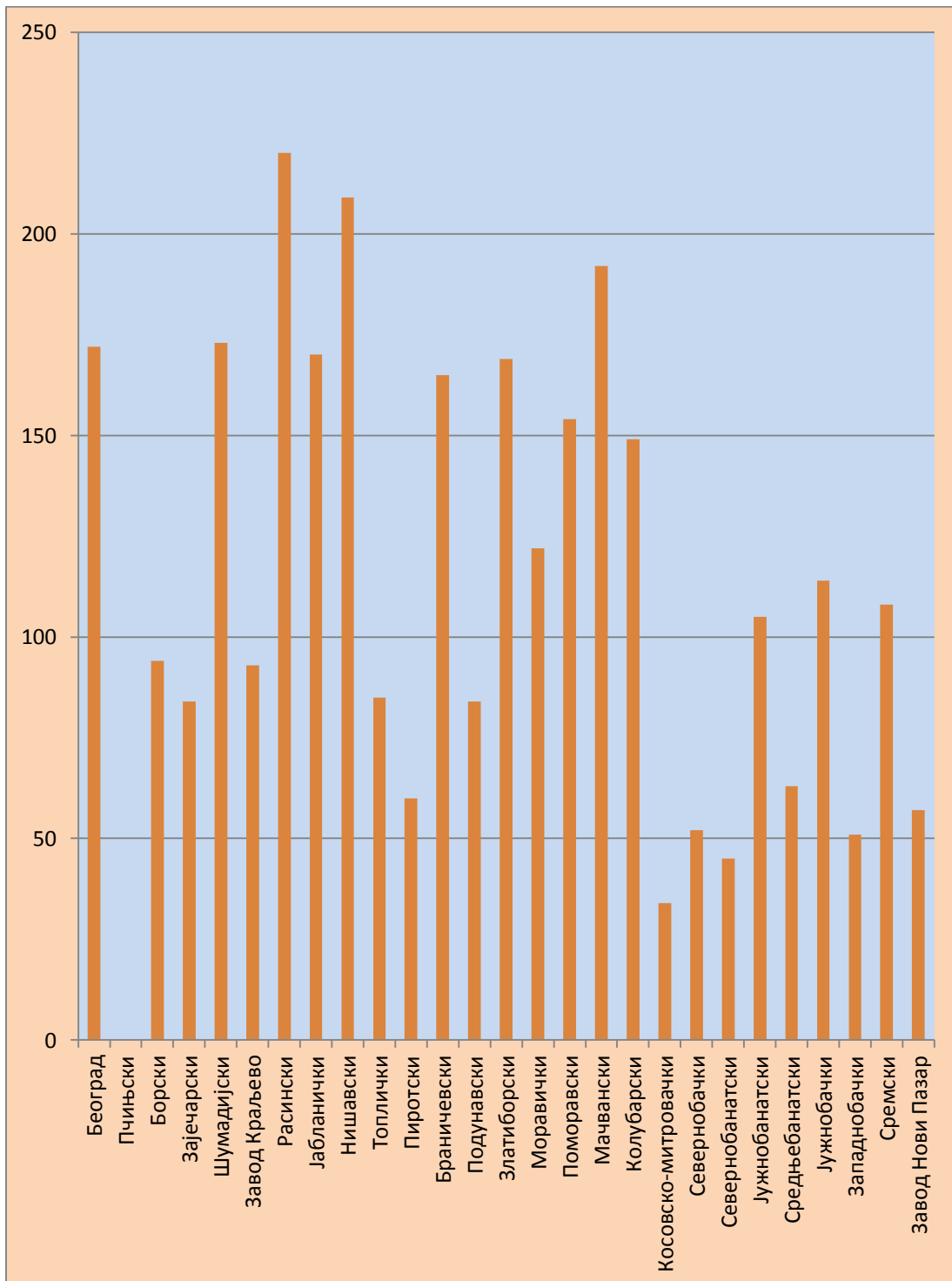
Према подацима добијеним од окружних института и завода за јавно здравље, укупан број основних школа (матичне) у окрузима је 1094, укупан број издвојених одељења у окрузима је 1930, тако да је укупан број школских објеката 3024. У 2019. години је обављен надзор над 1020 објеката.

До 50 објеката (матичне школе и издвојена одељења) имају два округа (Севернобанатски и Косовско-митровачки); од 51 до 100 објеката има 10 округа или територија које својим радом покривају заводи у Краљеву и Новом Пазару (Завод Краљево, Завод Нови Пазар, Подунавски, Пиротски, Севернобачки, Средњебанатски, Топлички, Западнобачки, Борски и Зајечарски). Од 101 до 150 објеката имају Моравички, Јужнобанатски, Колубарски, Јужнобачки и Сремски округ. Седам округа (Београд, Јабланички, Браничевски, Шумадијски, Поморавски, Мачвански и Златиборски) имају

151–200 објеката. Више од 200 објеката раде у два округа – Расински и Нишавски. Без података за 2019. годину је један округ.

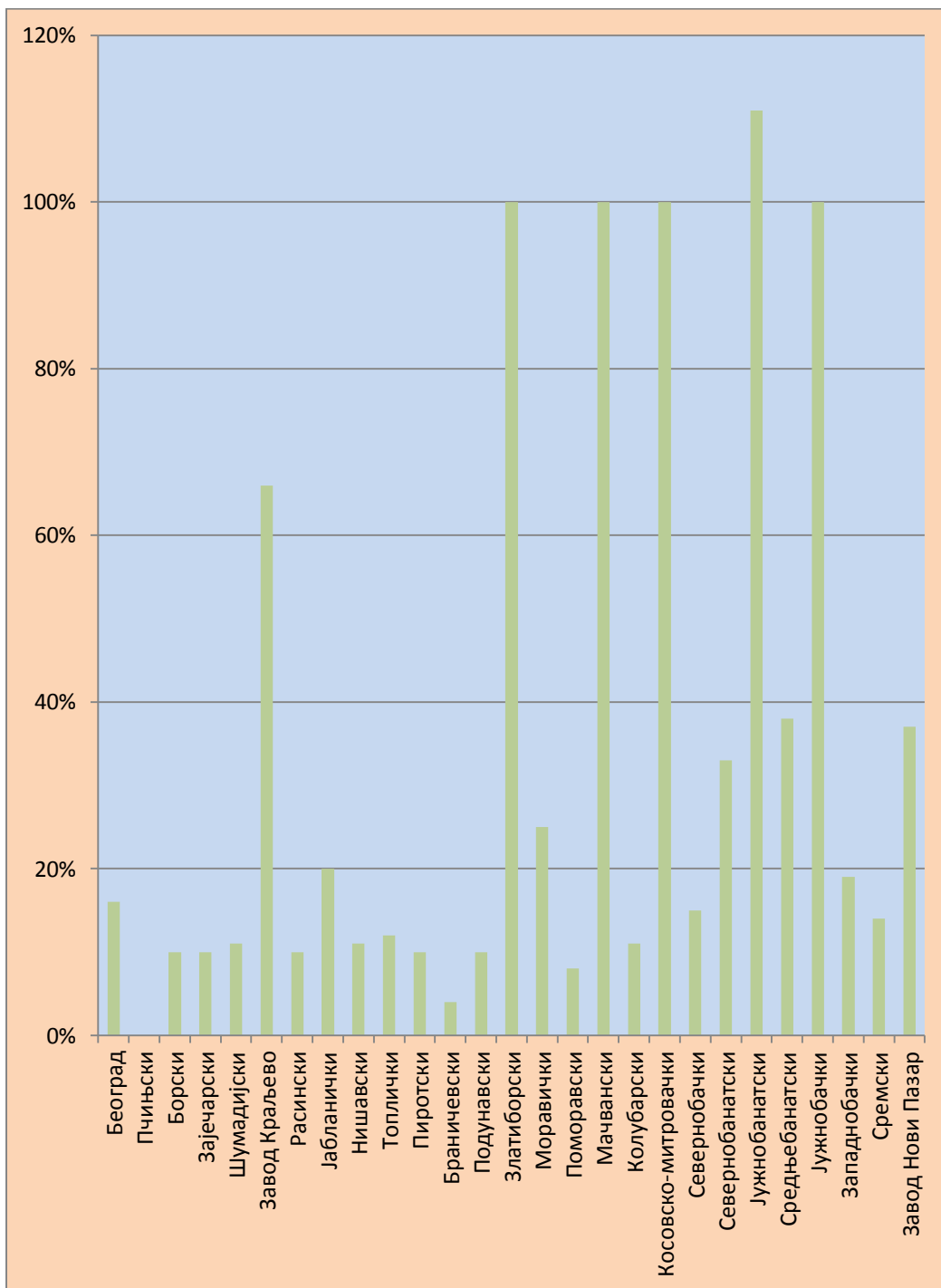
Подаци за Рашки округ су добијени од Завода у Краљеву (општине Краљево, Рашка, Врњачка бања) и Завода у Новом Пазару (општине Нови Пазар и Тутин) и тако су графички и приказани.

Дијаграм 1. Укупан број школских објеката у округу, 2019. година

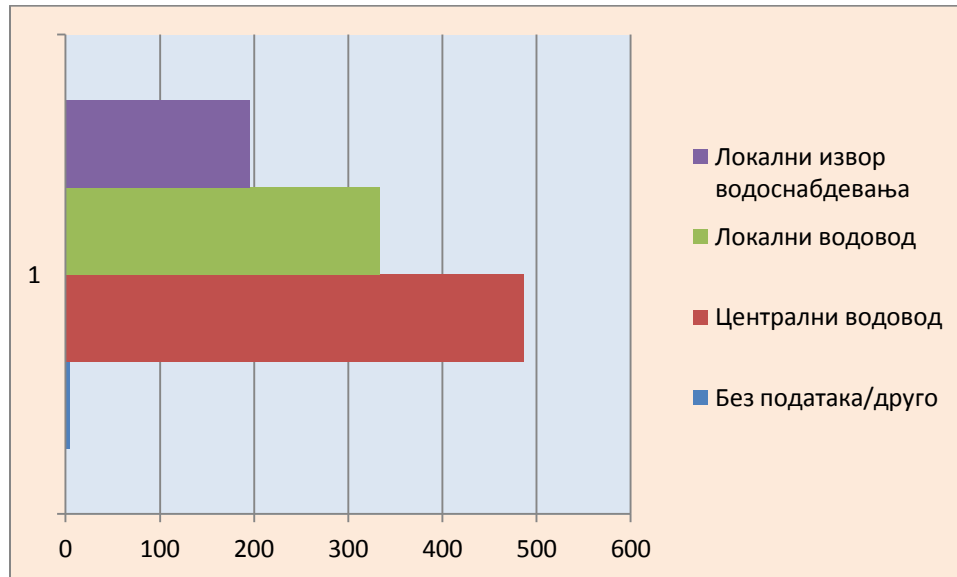

У 2019. је обављен надзор над 1020 објеката. У највећем броју округа (16) обављен је надзор до 20% школских објеката, као и претходних година (Подунавски, Поморавски, Сремски, Колубарски, Нишавски, Шумадијски, Борски, Зајечарски, Топлички, Пиротски, Браничевски, Севернобачки, Расински, Јабланички, Београд, и Западнобачки). Од 21 до 40% објеката прегледано је у четири округа – Средњебанатски, Севернобанатски, Моравички и подручје које радом покрива Завод у Новом Пазару. Категорија 41 до 60% прегледаних објеката се у 2019. години не појављује. У подручју које радом покрива Завод у Краљеву прегледано је 61 до 80% објеката. Према извештајима, у четири округа је прегледано 81 до 100% објеката (Мачвански, Јужнобачки, Косовко-митровачки и Златиборски округ). Неки објекти су гледани више пута у Јужнобанатском округу.

Дијаграм 2. Процент објеката над којима је обављен надзор, 2019. година

Дијаграм 3. Снабдевање водом за пиће, 2019. година

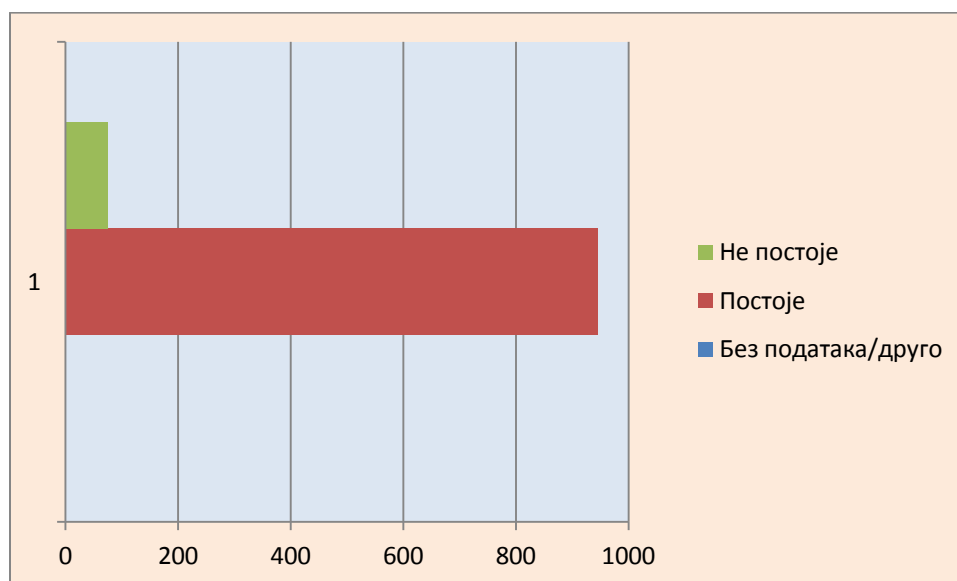

Према добијеним подацима, најбезбеднији начин водоснабдевања – градски водовод, користи 486 прегледаних објеката (48%). Овај начин снабдевања у високом проценту обезбеђује здравствено исправну воду за пиће.

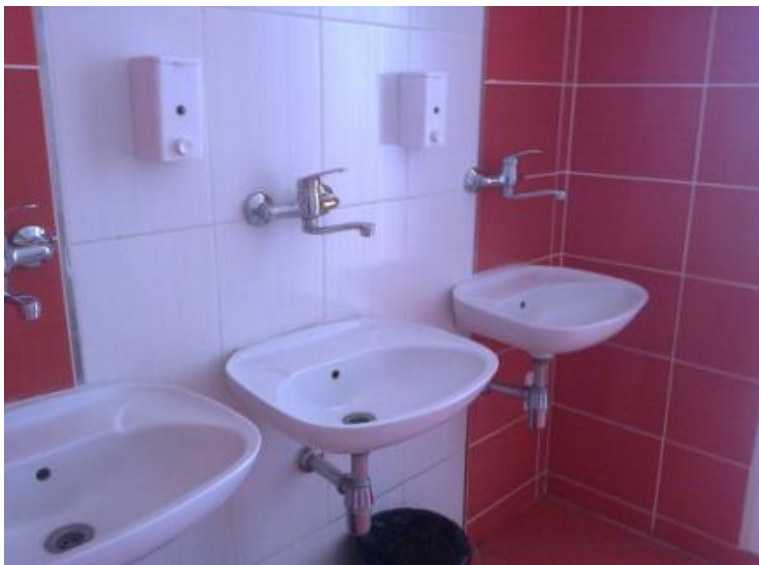
Проблеми у основним школама у сеоском и рубним градским подручјима се повремено односе на водоснабдевање. Примедбе су на годину изградње водних објеката, одржавање, постојање потребе за побољшањем у техничком и санитарно-хигијенском погледу. Дешава се да зоне санитарне заштите треба унапредити јер се у близини могу наћи извори загађења – мањи, како се углавном ради о руралном подручју. Применом Закона о комуналним делатностима знао би се власник водних објеката, чиме би одржавање објекта и контролу здравствене исправности воде било лакше спроводити. За пет објеката је наведена опција „друго” или недостају подаци. Под „друго” се подразумевају ситуације када је обезбеђена флаширана вода за пиће или у школи постоје апарати за воду.

Отпадне воде из школских објеката се одлажу у канализацију у 31% прегледаних објеката, а у 66% објеката у септичке јаме. Резултати су очекивани имајући у виду коментаре за тумачење резултата (страна 11), а посебно планирање надзора за сеоска и рубна градска подручја. Треба поменути и добре примере – када у појединим издвојеним одељењима са малим бројем ученика, захваљујући доброј организацији и разумевању значаја ових питања, запослени воде рачуна о присуству тоалет папира, сапуна, папирних убруса, чистоћи у објекту и подстичу децу на редовно и исправно прање руку.

Дијаграм 4. Уређаји за прање руку, 2019. година

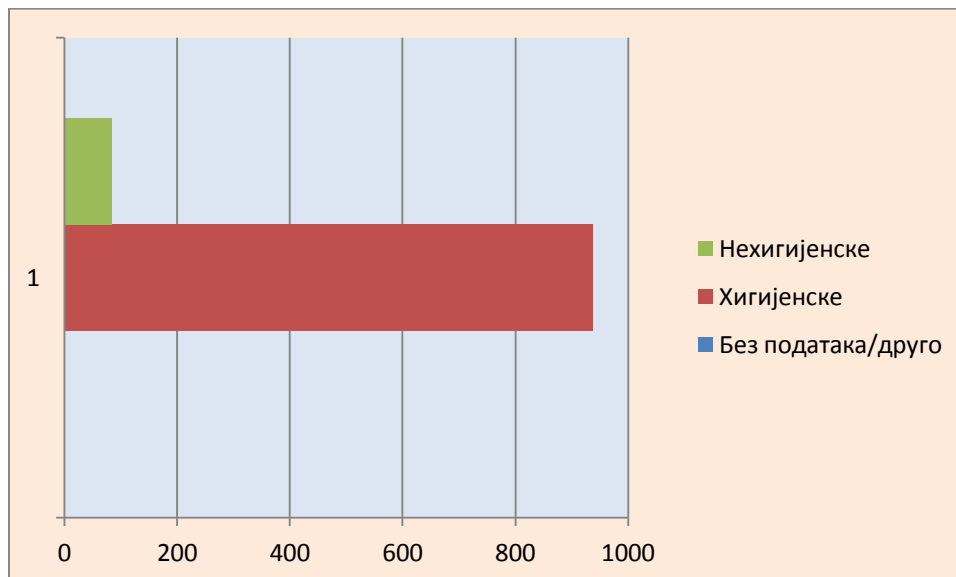

Уређаји за прање руку постоје у већини објеката, а у извештајима се наводи да је понекада број недовољан у односу на број ученика или недостају папирни убруси, топла вода или сапун (ређе).

Фотографија: извор података је извештај ИЈЗ Војводине за 2018. годину

Дијаграм 5. Број хигијенских и нехигијенских учионица, 2019. година

Према подацима добијеним са терена, у прегледаним објектима учионице су хигијенске у 92% објеката.

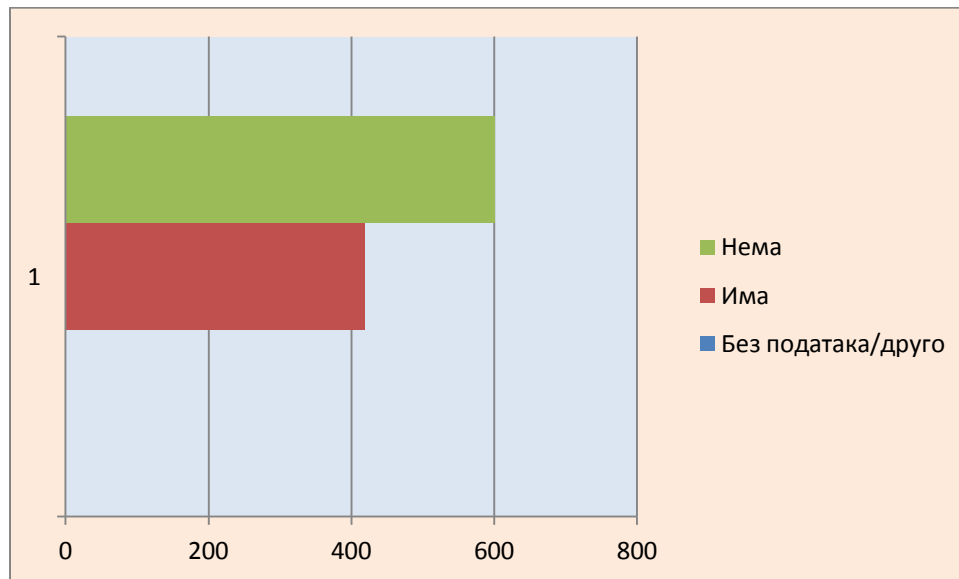

Фотографија: извор података је извештај ИЈЗ Војводине за 2018. годину

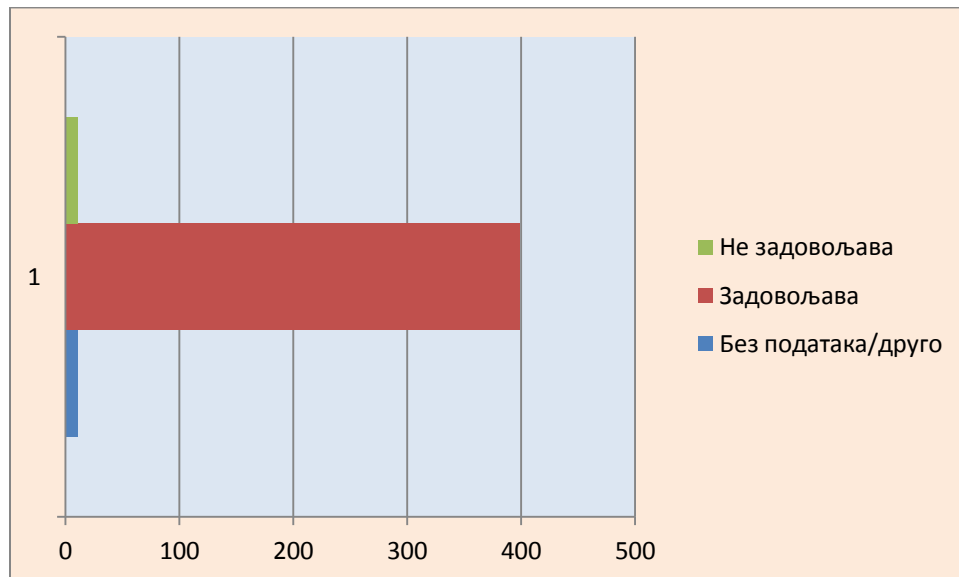
У појединим градским срединама је велики број ученика па се настава се одвија у три смене, што оставља мање времена за адекватно чишћење и проветравање просторија. Сеоске школе деле сличне проблеме: одавно изграђени објекти; подне облоге на којима се теже се одржава чистоћа; неодговарајући школски намештај, осветљеност просторија и слично.

Према добијеним подацима, у прегледаним објектима кухиње постоје у 41% прегледаних објеката и од њих, стање задовољава у 95%. Кухиње у школама су у данашње време најчешће дистрибутивне. У малом броју школа се припремају оброци за потребе ужине или продуженог боравка, и школе обично користе услуге фирми које се баве производњом хране и само деле или сервирају храну деци.

Дијаграм 6. Број објеката са и без школске кухиње, 2019. година

Дијаграм 7. Број кухиња чије стање задовољава и не задовољава, 2019. година

Према добијеним подацима, 77% објеката основних школа је оцењено да има укупно задовољавајуће услове. Не задовољава 20% објеката, а наводи се трећа могућност (делимично задовољава) или нису добијени подаци за 30 објеката (3%). Разлози да објекат буде квалификован као незадовољавајући су присуство буђи, влаге, слабије одржавање, што би се могло исправити без већих улагања. Са друге стране, када је проблем старост објекта и недовољно текуће и инвестиционо улагање, треба обезбедити средства заједничким учешћем свих заинтересованих страна.

Кабинет за кондицију и корективне вежбе

Фотографија: извор података је извештај ЗЈЗ Суботица за 2019. годину

Фотографија: извор података је извештај ЗЈЗ Суботица за 2019. годину

Фотографија: извор података је извештај ИЈЗ Војводине за 2018. годину

3.1. Подаци добијени из Програма заштите становништва од заразних болести (област хигијене, објекти за смештај деце и омладине) за 2019. годину

Програм заштите становништва од заразних болести се обавља дуги низ година, кроз активности епидемиологије, хигијене и промоције здравља. У делатности хигијене су обухваћене најважније области које су од значаја за настанак и ширење заразних болести. Поједине теме се прате и по посебним програмима, док Програм заштите становништва од заразних болести (у даљем тексту Програм) обухвата све најважније области у мањем обиму. Нова Уредба о Програму здравствене заштите становништва од заразних болести је донета 2016. године и према Уредби Институт за јавно здравље Србије има координативну улогу, тако да је током 2016. године израђено упутство за спровођење Уредбе о здравственој заштити становништва од заразних болести и пратећа документа. Упутство је намењено учесницима за спровођење Програма и праћење реализације, а за израду су коришћена одговарајућа документа, литература, прописи и препоруке.

Један од делова Програма је надзор над објектима за смештај деце и омладине и од 2017. године и за наредни период, овај део је измењен према достигнутим резултатима, Уредби, препорукама Светске здравствене организације и Циљевима одрживог развоја. Ова област се у Програму заштите становништва од заразних болести односи на све објекте за смештај деце и омладине (предшколске установе, основне, средње и више школе, факултети, интернати, студентски домови), а извори информација су годишњи извештаји окружних института и завода за јавно здравље за период јануар – децембар 2019. године.

Упутство описује надзор над овим објектима, а најважније је: локација, година изградње, адаптације, грађевински материјал, присуство влаге, прилаз, број врата, близина

индустријских објеката и саобраћаја, загађење животне средине, школско двориште, водоснабдевање, отклањање отпадних материја, стање тоалета и простор за прање руку. Поред наведеног проверава се стање учионице, величина просторије и фактори микроклиме (извори загађености ваздуха, загревање, да ли се подови чисте влажним поступком, вентилација), проветравање, осветљење, школски намештај, физкултурна сала, кухиња, стање објекта у целини и начин одржавања чистоће. Предвиђено је да надзор обављају одговарајуће службе домова здравља и институти и заводи за јавно здравље једном годишње, са посебним акцентом на издвојене објекте, снабдевање водом, диспозицију отпадних материја и услове за преузимање и коришћење хране. Уколико није могуће надзор обавити сваке године, препоручено је да се прегледа део објеката (двадесет процената) до потпуног обухвата.

За 2019. годину извршено је 2480 надзора над 3296 објеката. У тумачењу резултата треба имати у виду у појединим аспектима захтевне примењене критеријуме; разлике између објеката смештених у градској и сеоској средини и усмеравање надзора на ризичније објекте.

Снабдевање водом: За 2019. годину је регистровано 1025 објеката који припадају унапређеном нивоу стандарда; основни ниво испуњава 795 објеката, а као ограничени приступ је карактерисано 60 објеката.

Санитација: За 2019. годину је регистровано 762 објекта који припадају унапређеном нивоу стандарда; основни ниво испуњава 1021 објекат; а као ограничени приступ је карактерисано 84 објеката.

Уређаји за прање руку: За 2019. годину је регистровано 758 објеката који припадају унапређеном нивоу стандарда; основни ниво испуњава 1096 објеката; а као ограничени приступ је карактерисано 104 објекта.

Стање затечено приликом обиласка, као и ранијих година, најчешће задовољава у предшколским објектима. У школским објектима, неке основне школе (ређе средње школе јер се углавном налазе у градовима), у лошијем су стању, а предложене мере су се, као и раније углавном односиле на свакодневну и општу хигијену, неокречене просторије, оштећене подове и зидове, недовољну опремљеност санитарних просторија и слабије одржавање, одлагање отпадних материја.

Приликом надзора дато је 1379 мера, од којих су реализоване 482 и делимично реализовано 417. У појединим случајевима провера да ли су мере извршене обавља се приликом следећег обиласка објекта, па се на тај начин и извештава.

4. ЗАКЉУЧЦИ

1. На праћењу фактора ризика у школској средини раде службе за хигијену и хуману екологију института и завода за јавно здравље на целој територији Србије.
2. Праћење фактора ризика у школској средини је дугорочног карактера, кроз послове од општег интереса института и завода за јавно здравље.
3. Унапређење услова у школама треба да буде предмет и заједничке анализе здравственог и просветног сектора. Поред овога треба побољшати сарадњу и комуникацију са родитељима, што би довело до стицања и неговања правилних навика за очување и побољшање здравља код деце.
4. Издвајају се три групе објеката основних школа које се доста разликују: градске, сеоске и издвојена одељења. На неуједначеност утиче више чинилаца – година изградње, инфраструктура, одржавање, текуће и инвестиционо улагање и друго.
5. Број школских објеката у окрузима варира од 50 до више од 200, као и обим надзора.
6. У тумачењу резултата треба имати у виду критеријуме СЗО, разлике између градских и сеоских школа и усмеравање надзора на ризичније објекте што открива и приказује лошије резултате.
7. Снабдевање водом за пиће у једном делу објеката прегледаних у 2019. је путем локалних водовода и локалних извора водоснабдевања, и треба додатно унапредити контролу воде за пиће у школама и њену доступности ученицима.
8. Уређаји за прање руку су обезбеђени у већини објеката, а течне отпадне материје се у појединим школама у сеоској средини одлажу у септичке јаме.

9. Фискултурне дворане не постоје у свим објектима, а постојеће нису увек у задовољавајућем стању, па је потребно је обезбеђивање бољих услова у салама и пратећим просторијама како би се постигла додатна мотивација за бављење спортом.

10. Учионице су у 92% објеката оцењене као хигијенске.

11. Школску кухињу немају сви објекти, понекада кухиња постоји, али не ради или је у лошијем стању. Потребно је унапређење организације исхране у школама, побољшање квалитета и избора намирница како би се унапредило здравље деце и стицале добре навике у исхрани.

12. Запажања до којих се дође током надзора су основ за предлагање мера. Мере би требало да прати брзо исправљање недостатака, нарочито када нису потребна велика материјална улагања.

13. Потребно је наставити са хигијенско-санитарним надзором основних школа и ускладити га са новим прописима у овој области (Правилник о ближим условима за оснивање, почетак рада и обављање делатности основне школе и Правилник о ближим условима за организовање, остваривање и праћење исхране ученика у основној школи).

5. ПРИЛОЗИ

Прилог 1. Карактеристике школске зграде, 2019. година

Карактеристика		2019.
Снабдевање водом	Централни водовод	486
	Локални водовод	334
	Локални извор водоснабдевања	195
Уклањање течних отпадних материја	Градска канализација	317
	Септичка јама	675
Санитарни објекти, уређаји за прање руку	Постоје	945
	Не постоје	75
Школско двориште	Постоји	1016
	Не постоји	4
Фискултурна дворана	Има	442
	Нема	578
Фискултурна дворана	Задовољава	406
	Не задовољава	23
Школска кухиња	Задовољава	399
	Не задовољава	10
Грејање	Централно	521
	Локално	499

Извор података: извештаји института и завода за јавно здравље

Напомена: израчуната је и категорија без извештаја/друго.

Прилог 2. Упутства Светске здравствене организације, *The Physical School Environment/An essential Component of a health-Promoting School**

УВОД

Деца данашњице су одрасли сутрашњице. Она заслужују безбеднији и сигурнији свет, па нема важнијег задатка него да се чува и унапреди средина у којој она живе. Из ових разлога државе доносе стратегије да се унапреди здравље, образовање и развој деце, породице и друштва, а заштита деце од ризика из животне средине треба да постане начин живота.

СЗО припрема и дисеминује документе који могу да помогну влади, руководствима школа, појединцима да унапреде здравље деце смањењем њихове изложености ризицима из спољашње средине. Циљ је да се помогне у препознавању, управљању и спречавању дејства физичких, хемијских и биолошких агенаса који се могу јављати у школама, и у близини школа.

ШТА ЈЕ ЗДРАВА ШКОЛСКА СРЕДИНА?

Физичко окружење у школи је школска зграда и сви њени елементи: начин изградње; инфраструктура; намештај; употреба хемијских и присуство биолошких агенаса; место где се школа налази; непосредно окружење (ваздух, вода, материјали са којима деца могу доћи у контакт); како се и за шта користи земљиште у окружењу; близина саобраћајница.

Америчко удружење педијатара дефинише здраву школску средину као ону која штити ученике и запослене од повређивања или болести, промовише превентивне

* www.euro.who.int/pubrequest

активности и борбу против познатих фактора ризика који могу да воде до болести или неспособности.

ШТА ЧИНИ ЗДРАВУ ШКОЛСКУ СРЕДИНУ:

1. Обезбеђење основних потреба: заклон, грејање, вода, храна, светло, вентилација, санитарни уређаји, брза здравствена помоћ.

2. Заштита од биолошких агенаса: присуство буђи, неисправна вода или недовољна количина воде, неисправна храна, векторски преносиве болести, дивље животиње, инсекти, друге животиње (пси на пример).

3. Заштита од физичких агенаса: саобраћај и транспорт, насиље, криминал, повреде, екстремна топлота или хладноћа, зрачење.

4. Заштита од хемијских агенаса: загађење ваздуха, загађење воде, пестициди, опасан отпад, опасни материјали и боје, азбест, средства за чишћење.

КОЈЕ СУ КОРИСТИ ОД ПОБОЉШАЊА УСЛОВА У ШКОЛАМА:

- Окружење у најужем смислу одређује здравље детета: неисправна вода може довести до дијареје; загађење ваздуха може погоршати акутне респираторне болести или бити окидач за напад астме; изложеност олову, арсену, растварачима, пестицидима може изазвати велики број штетних ефеката на здравље, па чак и смрт.
- Деца могу бити више осетљива на штетне ефекте хемикалија, физичких и биолошких штетности него одрасли, услед смањеног имунитета, незрелости органа и функција, брзог раста и развоја. У односу на телесну тежину, деца удишу више ваздуха, узимају више хране и течности него одрасли, па ће опасност при

изложености било ком загађивачу у ваздуху, води или храни бити већа него код одраслих. Поред овога, деца проводе велики део дана у школи, током критичног периода развоја.

- Дечје понашање је различито од понашања одраслих особа, и она су због тога у ризицима који се не дешавају одраслима: деца стављају прсте и разне предмете у уста, не перу руке пре оброка, на пример. Недостатак искуства у процени шта је ризично доводи до ових начина понашања. Иако старији, и адолесценти су склони да прихватају неке ризике, на пример пењање или скакање са нестабилних објеката и слично.

ЗАШТО АКТИВНОСТИ СПРОВОДИТИ У ШКОЛАМА?

Највећи део деце широм света похађа основну школу. Веома је важно да имају чисту воду за пиће; довољно воде за одржавање хигијене; адекватне санитарне просторије; чист вазух; безбедну и квалитетну храну; и сигурно место да уче и да се играју.

Загађена средина може да изазове или погорша здравствене проблеме. То могу бити акутни утицаји на здравље као што су инфективне болести, респираторне инфекције или астма, што доводи до изостајања из школе и смањења радне способности. Оштећења здравља као што су малигне или неуролошке болести могу се јавити касније у животу.

Када деца стекну знања и постану свесна ризика из животне средине, она су способна да и своју кућу и заједницу учине безбеднијом. Ученици који схвате повезаност између животне средине и здравља могу смањити присуство штетности по здравље и у сопственим домовима.

ПЛАН АКТИВНОСТИ ЗА ЗАШТИТУ ЗДРАВЉА У ШКОЛСКОЈ СРЕДИНИ

- Смањење ризика: смањење изложености физичким, биолошким и хемијским штетностима.
- Едукација: едукација запослених, наставника, родитеља, здравствених радника, политичара и чланова заједнице о директној и индиректној повезаности школске средине и здравља.
- Надзор: створити ефикасан систем за праћење и евиденцију учесталости повезаних заразних и незаразних болести и ризика из животне средине у школама.
- Обезбеђење здравствене заштите: обезбедити хитну медицинску помоћ у свакој школи.
- Храна: обезбедити исправну и квалитетну храну за ученике.
- Вода: обезбедити исправну воду за пиће, кување и прање.
- Санитарни уређаји: обезбедити чисте и добро одржаване санитарне уређаје, одвојене за дечаке и девојчице.
- Транспорт: обезбедити безбедан превоз/пут до школе.
- Отпад: створити сигуран и ефикасан систем за сакупљање, држање и одвожење отпада.
- Опрема: обезбедити да је зграда безбедна, од сигурних материјала, и прилагођена тако да се чува здравље.
- Заштитити ученике од опасних услова на тлу: реке, небезбедни путеви, присуство инсеката и глодара.
- Чување опасних материјала: обезбедити да су опасне материје складиштене безбедно, најбоље у објектима одвојеним од школе (различита горива,

растварачи, нека средства за чишћење, боје, заштитна средства за дрво, пестициди).

- Пестициди: максимално смањити употребу пестицида, користити само за инсекте који могу пренети болести, а и у том случају одабрати мање токсична средства.
- Дуван: забранити пушење у школи.
- Пронаћи начине да се користе производи и услуге које ће боље штитити здравље деце. Мање ризичан избор треба одабрати када су у питању: вода, храна, гориво, намештај, средства за чишћење, материјал за градњу, транспортна средства, пестициди, боје, средства за одржавање дрвета.

6. ЛИТЕРАТУРА

1. Закон о потврђивању Протокола о води и здрављу уз конвенцију о заштити и коришћењу прекограничних водотокова и међународних језера и амандмана на чл. 25. и 26. Конвенције о заштити и коришћењу прекограничних водотокова и међународних језера. Службени гласник РС, 01/13.
2. GLASS (UN – Water Global Analysis And Assessment of Sanitation and Drinking Water) – Serbia WHO report.
3. United Nations Economic Commission for Europe & WHO Office for Europe. Protocol on Water and Health to the 1992 Convention on the Protection and Use of Transboundary Watercourses and International Lakes, done in London, on 17 June 1999. Доступно на: <http://www.unece.org/fileadmin/DAM/env/documents/2000/wat/mp.wat.2000.1.e.pdf>
4. Targets and target dates. Serbian national and local targets – measures and target. Доступно на: http://www.unece.org/fileadmin/DAM/env/documents/2015/WAT/Protocol_on_W_H/SRB_National_targets_target_dates_WHProtocol_2015_table_English_final.pdf
5. World Health Organization and UNECE. Van Maanen P, Shinee E, Grossi V, Vargha M, Gabriadze N, Schmoll O (ed). Prioritizing pupils' education, health and well-being. WHO Regional Office for Europe, Denmark. 2016.
6. World Health Organization. Water, sanitation and hygiene standards for schools in low-cost settings. World Health Organization, 2009.

7. World Health Organization. Rapid Assessment of Drinking-Water Quality: a handbook for implementation. World Health Organization, Geneva, 2012.
8. UNICEF, WHO. Core questions and indicators for monitoring WASH in Schools in the Sustainable Development Goals. 2016.
9. WASH in the 2030 Agenda (WHO and UNICEF, 2017) [citirano 6.11.2017]. Dostupno na:

http://www.who.int/water_sanitation_health/monitoring/coverage/wash-post-2015-brochure/en/
10. Declaration of the Sixth Ministerial Conference on Environment and Health (WHO Regional Office for Europe, 2017) [citirano 9.11.2017]. Dostupno na:

<http://www.euro.who.int/en/media-centre/events/events/2017/06/sixth-ministerial-conference-on-environment-and-health/documentation/declaration-of-the-sixth-ministerial-conference-on-environment-and-health>
11. UNICEF, WHO. Meeting Report Expert Group Meeting on Monitoring WASH in Schools in the Sustainable Development Goals WHO/UNICEF Joint Monitoring Programme for water supply and sanitation. Доступно на: http://www.wssinfo.org/fileadmin/user_upload//resources/WinS-Expert-Group-Meeting-June-2016-Report_FINAL.pdf
12. М. Савићевић и сарадници, „Хигијена”, Београд-Загреб 1969.